

Przebieg i występowanie zjawisk plutonicznych

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Przebieg i występowanie zjawisk plutonicznych

Źródło: [Pixabay License](https://pixabay.com), dostępny w internecie: pixabay.com.

Chociaż ludzkość potrafi wyjaśnić większość zjawisk zachodzących w powłoce ziemskiej, to jednak nie do końca poznane jest wnętrze Ziemi. Warstwy i zjawiska zachodzące poniżej skorupy ziemskiej pozostają przy obecnym stanie wiedzy w sferze hipotez. Wciąż jednak naukowcy z całego świata pracują nad eksploracją wnętrza Ziemi. Jednym z obszarów badań prowadzonych nad głębinami wewnętrznej części kuli ziemskiej jest plutonizm, którego skutki dotychczas nie są najbardziej poznane. Podczas tej lekcji dowiesz się więcej na temat plutonizmu.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, czym jest plutonizm.
- Określisz przyczyny i miejsca występowania zjawisk plutonicznych.
- Określisz przebieg zjawisk plutonicznych.

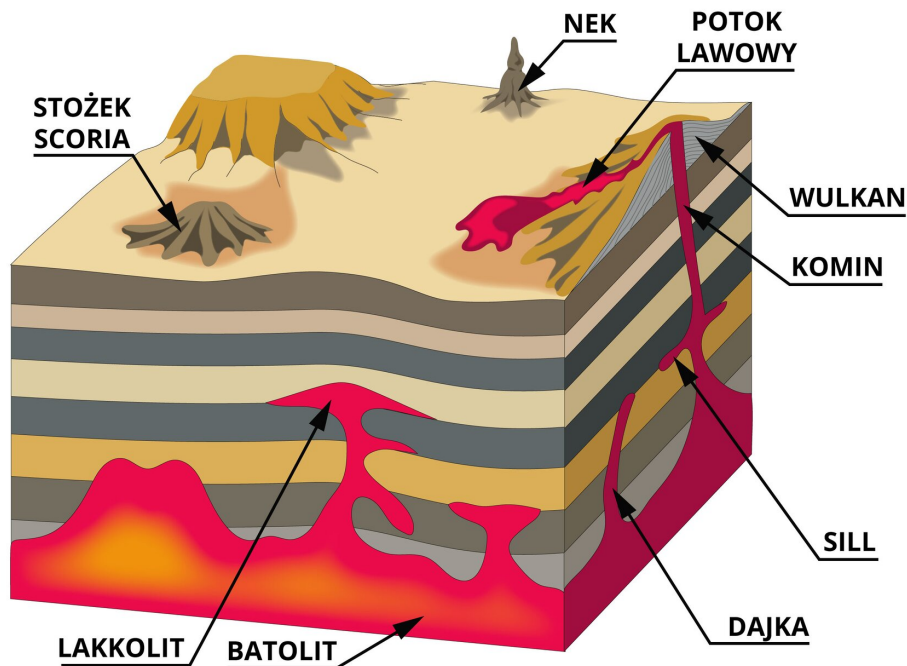
Przeczytaj

Wiesz już, że pod powierzchnią skorupy ziemskiej panuje bardzo wysoka temperatura – ok. 700–900°C, rzadko przekracza 1200°C. W wyniku jej oddziaływania może dojść do topnienia skał, co prowadzi do ich upłynnienia. Konsekwencją tego zjawiska jest powstawanie magmy, czyli ciekłego stopu skalnego. Dominującym składnikiem magmy jest krzemionka oraz tlenki: glinu, wapnia, żelaza oraz magnezu. Ogół procesów endogenicznych przyczyniających się do powstawania magmy oraz skał magmowych nazywamy **magmatyzmem**. Procesy zachodzące na powierzchni Ziemi to **wulkanizm**, a pod jej powierzchnią – **plutonizm**, który związany jest z lokalnym upłynnieniem skał w głębi litosfery (powstawaniem ognisk magmowych) oraz intrudowaniem powstałej w ten sposób magmy w nadległe skały i krystalizacją skał pod powierzchnią Ziemi.

Plutonizm

Plutonizm to wszelkie procesy związane z migracją oraz powstawaniem magmy pod powierzchnią Ziemi. Skały głębinowe powstałe w procesie zastygania magmy nazywamy **skałami plutonicznymi**, a formy, w jakich one występują to **plutony**. Skały plutoniczne występują w postaci masywów i żył. Wypełniają też przestrzenie międzywarstwowe, czyli **intruzje**. Powstają one w wyniku różnicy gęstości i ciśnienia między magmą a jej otoczeniem skalnym, w wyniku czego może dojść do przecinania warstw przez magmę oraz wypełnienia przez nią próżni skalnych. Po ochłodzeniu magmy dochodzi do jej częściowej lub pełnej krystalizacji. W miejscu kontaktu intruzji z warstwą skalną dochodzi do metamorfizmu kontaktowego, tj. oddziaływania wysokiej temperatury na sąsiadujące warstwy skalne.

Intruzje magmowe wraz z formami pochodzenia wulkanicznego

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Intruzje magmatyczne

W związku z migracją i przecinaniem przez płynącą magmę warstw skalnych wyróżniamy **intruzje**, czyli ciała skalne powstałe z zastygłej w głębi skorupy ziemskiej magmy, która wdarła się pomiędzy starsze utwory skalne. Wśród nich wyróżniamy intruzje **zgodne** oraz **niezgodne**.

Intruzje zgodne

Intruzje zgodne to takie, które przyjmują kształt równoległy do powierzchni strukturalnych wewnętrznej powierzchni Ziemi. Są zatem zgodne z uwarstwowaniem lub uławiczeniem starszych skał.

Wśród tych intruzji wyróżniamy:

- sill (żyła pokładowa) – powstaje w wyniku wniknięcia magmy między dwie warstwy skalne, przyjmując ich zgodny kształt;
- lakkolit – forma w kształcie bochenka lub grzyba, o wypukłym, kopułowato wygiętym stropie, ale płaskiej podstawie; gdy intruzja ta występuje płytko, lakkolit widoczny jest na powierzchni ziemi w postaci wzniesienia;
- lopolit – intruzje o płaskim stropie a wklęsłej podstawie, zaburza warstwy położone niżej, taka forma powstaje, gdy górna warstwa intruzji pozostanie nieodkształcona, a wybrzuszy się dolna;
- fakolit – drobna, soczewkowata intruzja śródwarstwowa, powstała w luźnych przestrzeniach **fałdów**, intruzja ta ułożona jest zgodnie z uwarstwowaniem

sfałdowanych warstw skalnych, występuje najczęściej na przegubach antyklin, rozdzielając sfałdowane warstwy skał starszych.

Intruzje niezgodne

Intruzje niezgodne to takie, które mają przebieg przecinający powierzchnię warstw głębinowych.

Do takich intruzji należą:

- dajki – pionowe żyły przecinające warstwy skalne, przebiegają one zazwyczaj prostopadle lub ukośnie do powierzchni ziemi;
- batolity – obszerne intruzje zaburzające nadległe skały o rozszerzonej podstawie;
- ksenolity (porwaki) – w obrębie batolitów często występują także fragmenty skały wyrwane przez magmę ze skał otaczających.

Intensywność zjawisk plutonicznych jest zależna od czynników takich jak:

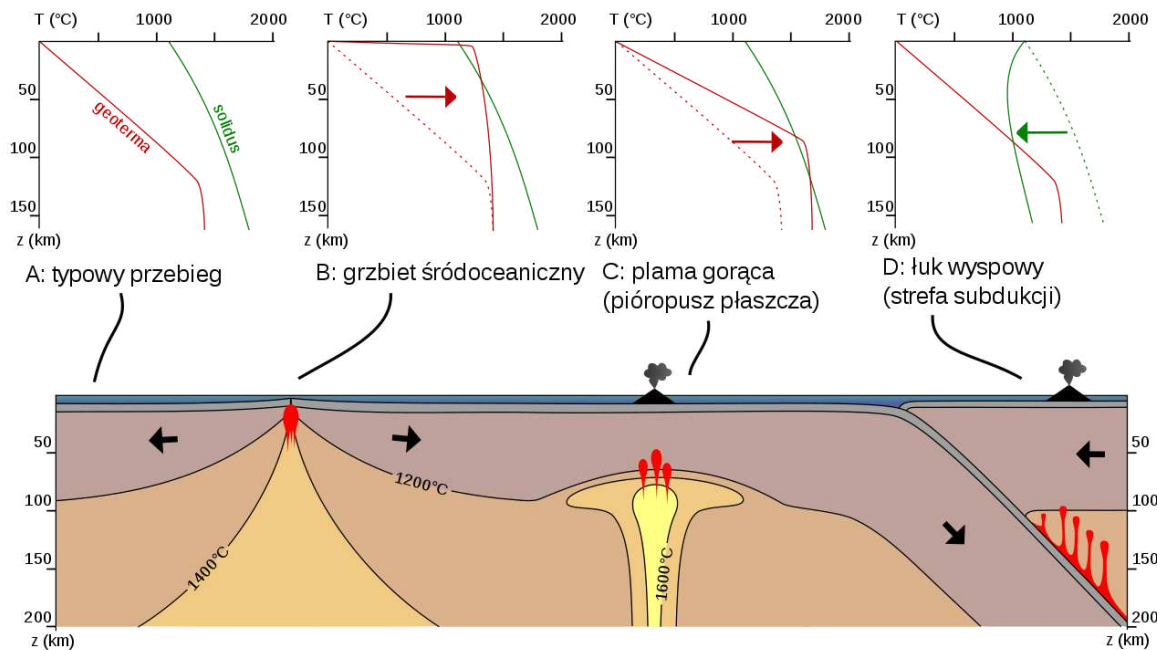
- ciśnienie litostatyczne,
- temperatury magmy,
- skład magmy.

Właściwości magmy

Ogólnie mówiąc, magmę możemy podzielić na dwa rodzaje: **magmę kwaśną** i **zasadową**. Determinantą rodzaju magmy jest zawarta w niej krzemionka. Ta kwaśna będzie zawierała więcej krzemionki, przez co jej struktura będzie bardziej lepka i gęstsza, natomiast magma zasadowa jest płynniejsza przez mniejszą zawartość tego związku. Zależnie od składu chemicznego i zawartości rozpuszczonych gazów w magmie, jej temperatura waha się między 600 a 1300°C. Gęstość magmy wynosi mniej więcej 2,6 g/cm³. Plutonizm zachodzi szybciej, kiedy jest zachowane wysokie ciśnienie litostatyczne oraz znaczna temperatura magmy przy mniejszej zawartości krzemionki.

Przebieg zjawisk plutonicznych

Plutonizm prawdopodobnie ma związek ze strefami kolizji tektonicznych. Dlatego najwyraźniej przebieg tych zjawisk obserwuje się na obszarach występowania grzbietów śródoceanicznych (B), **plam gorąca** (C) oraz w strefach subdukcji (D).

Przebieg zjawisk plutonicznych

Źródło: Woudloper, Szczureq, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

fałd

podstawowa forma deformacji tektonicznej polegająca na wygięciu warstw skalnych, mogąca mieć postać antykliny lub synkliny

Źródło: [Encyklopedia PWN](https://encyklopedia.pwn.pl)

plama gorąca

obszar działalności wulkanicznej lub obszar o zwiększonej wartości strumienia ciepłego Ziemi, którego istnienie jest wynikiem docierania z głębi Ziemi do litosfery strumienia gorącej materii

Źródło: [Encyklopedia PWN](https://encyklopedia.pwn.pl)

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem i wyjaśnij, czym jest intruzja. Jak je dzielimy? Opisz 3 wybrane typy intruzji.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dq2twrdEH>

Przebieg i występowanie zjawisk plutonicznych

Źródło: reż. K. Poznański.

Film na temat przebiegu i występowania zjawisk plutonicznych.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz przykład intruzji magmowej niezgodnej.

- Dajka.
- Lakkolit.
- Lopolit.
- Sill.

Ćwiczenie 2

Który z czynników nie wpływa na intensywność zjawisk plutonicznych?

- Ciśnienie magmy.
- Gęstość magmy.
- Kolor magmy.
- Temperatura magmy.

Ćwiczenie 3

Zaznacz poprawne dokończenie zdania.

Obszar o zwiększonej wartości strumienia ciepłego (obszar działalności wulkanicznej Ziemi), którego istnienie jest wynikiem docierania z głębi Ziemi do litosfery strumienia gorącej materii to

- plama gorąca.
- grzbiet śródoceaniczny.
- obszar gorąca.
- strefa subdukcji.

Ćwiczenie 4

Na mapie politycznej świata zaznacz podane miejsca, w których występują procesy magmatyzmu.

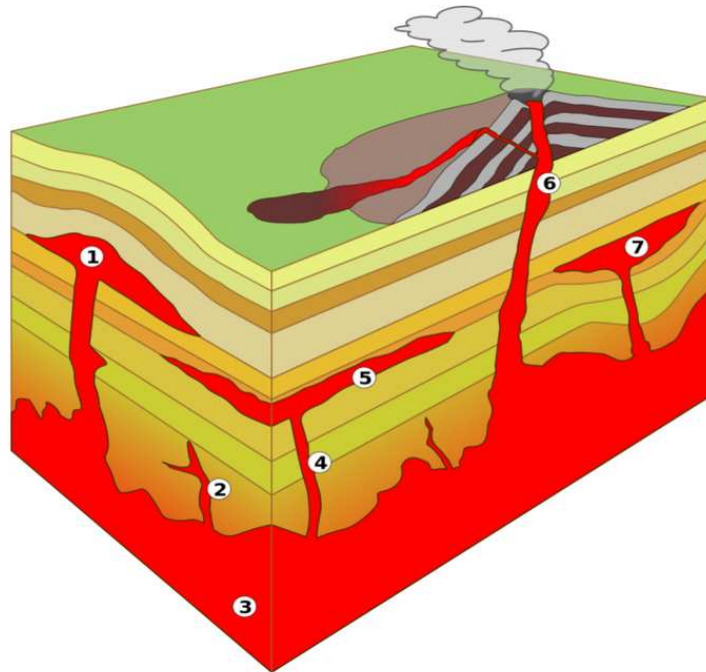
Mapa konturowa świata

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 5

Połącz cyfrę ze schematu z właściwą nazwą intruzji magmowej.

Intruzje magmowe

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o. na podstawie commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

lopolit, sill, apofiza, lakkolit, batolit, dajka, komin wulkaniczny

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij, dlaczego przedstawiona na fotografii intruzja magmowa jest widoczna na powierzchni ziemi.

Devils Tower (Wyoming, USA)

Źródło: dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, domena publiczna.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, co wspólnego z plutonizmem mają Tatry.

Ćwiczenie 8

Połącz definicję z nazwą intruzji.

lopolity, sille, dajki, batolity

Cienkie, jednolitej grubości warstwy magmowe między warstwami innych skał.	
Soczewki magmy między warstwami skalnymi, wypukłe w dolnej części.	
Cienkie warstwy magmy, w miarę jednolitej grubości, pionowo lub ukośnie przecinające warstwy starszych skał.	
Ogromne	

skupisko
magmy
o rozmiarach
wszerz
i wzdłuż od
kilku do
kilkuset
kilometrów
i trudnej do
ustalenia
głębokości
spągu.

Ćwiczenie 9

Przedstaw wpływ plutonizmu na życie i gospodarkę człowieka

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autorki: Anna Ruszczyk

Przedmiot: geografia

Temat zajęć: Przebieg i występowanie zjawisk plutonicznych

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum/technikum, zakres podstawowy, klasa I

Podstawa programowa

V. Litosfera: związek budowy wnętrza Ziemi z tektoniką płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały.

Uczeń:

2) wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *plutonizm*, *magmatyzm*, *wulkanizm*,
- określa, na czym polega plutonizm,
- omawia przyczyny plutonizmu,
- wskazuje miejsca występowania zjawisk plutonicznych,
- omawia przebieg zjawisk plutonicznych.

Strategie nauczania: konektywizm, konstruktywizm

Metody nauczania: burza mózgów, pogadanka, dyskusja, wykład, plakat/poster, metody operatywne (praca z tekstem e-materiału, filmem edukacyjnym, rozwiązywanie ćwiczeń)

Formy zajęć: praca indywidualna, praca w grupach, praca całego zespołu klasowego

Środki dydaktyczne: tablica interaktywna/monitor dotykowy/tablety, e-materiał, podręcznik, mapa fizyczna świata, arkusze papieru, pisaki

Materiały pomocnicze

Książkiewicz M., *Geologia dynamiczna*, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa 1979.

Mizerski W., *Geologia dynamiczna*, Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa 2006.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Czynności organizacyjne.
- Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z tekstem wprowadzenia (e-materiał).
- Następnie zadaje pytanie: z czym kojarzy wam się plutonizm? Uczniowie wymieniają swoje skojarzenia, które zapisują na tablicy.
- Krótka pogadanka – analiza skojarzeń.
- Nauczyciel przedstawia temat i cele lekcji.

Faza realizacyjna

- Korzystając z tekstu e-materiału, uczniowie wyszukują i definiują terminy: *magmatyzm, plutonizm, wulkanizm*.
- Nauczyciel prosi uczniów, aby w parach zapoznali się z filmem edukacyjnym dotyczącym magmatyzmu i odpowiedzieli na pytania: jak powstaje magma, czym się wyróżnia, jakie formy tworzy pod powierzchnią Ziemi?
- Dyskusja po obejrzeniu filmu – wprowadzenie terminów *intruzje zgodne i niezgodne*, ich rodzaje, charakterystyka.
- Na podstawie fotografii (rysunków) uczniowie rozpoznają podstawowe intruzje magmowe.
- Korzystając z tekstu e-materiału, nauczyciel omawia przebieg plutonizmu, zwraca uwagę na zjawiska plutoniczne na obszarach grzbietów oceanicznych, stref subdukcji, płam gorąca (miniwykład nauczyciela).
- Uczniowie wskazują na mapie fizycznej świata przykłady miejsc, w których obserwuje się zjawiska plutoniczne (lub ogólnie magmatyczne).
- Uczniowie łączą się w grupy 4- lub 5-osobowe – ich zadaniem jest opracowanie plakatu informującego o możliwościach wykorzystania zjawisk plutonicznych w życiu i gospodarce człowieka.
- Po upływie określonego przez nauczyciela czasu uczniowie prezentują swoje plakaty – możliwość dyskusji na forum klasy.

Faza podsumowująca

- Nauczyciel wprowadza uczniów do ćwiczeń w e-materiale – w zależności od tempa pracy uczniowie indywidualnie wykonują kilka wskazanych przez nauczyciela ćwiczeń.
- Nauczyciel podsumowuje etapy lekcji, zestawiając je z założonymi celami – ocenia pracę uczniów i ich zaangażowanie.
- Uczniowie dzielą się swoimi doświadczeniami – mówią, co było interesujące, łatwe, trudne, do czego ta wiedza może się przydać uczniom.

Praca domowa

- Korzystając z różnych źródeł informacji, podaj przykłady skał plutonicznych występujących w Sudetach. Kiedy i w jaki sposób tam powstały? Podpowiedź dla ucznia: [Budowa geologiczna Dolnego Śląska i Sudetów](#), zywaplaneta.pl (dostęp 28.06.2021).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium

Film edukacyjny można wykorzystać w toku lekcji dotyczących minerałów skałotwórczych i powstawania skał („Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych”, zakres rozszerzony: V. 3). Film edukacyjny może zostać wykorzystany również na lekcjach powtórzeniowych z działu „Litosfera” (zakres podstawowy: V) oraz „Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych” (zakres podstawowy: V).